

Tarp kantiškojo racionalizmo ir moralės mistikos: moralės pagrindų paieška A. Jokubaičio filosofijoje

Aistė Noreikaitė

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto doktorantė
El. paštas: noraiste@gmail.com

Santrauka. Nors Alvydo Jokubaičio pavardė visų pirma siejama su politine filosofija, šiuo straipsniu sieksime parodyti, kad jo veikalai leidžia brėžti ir bendroesius A. Jokubaičio moralės filosofijos, kurios centre – pastanga įvardyti ir apsvarstyti pamatines moralę grindžiančias idėjas, kontūrus. Pirmosios dvi – įsitikinimas moralės absoliutumo galimybe bei ontologiniu jos pagrindu – sietinos su Kanto filosofijos įtaka. Jos leidžia mąstytojui pagrįsti įsitikinimą, kad moralė yra nuo empirinės besiskirianti, tačiau dėl to ne mažiau reali mūsų gyvenamosios tikrovės dalis, kuriai būdingas glaudus susietumas su moralės subjektui priklausančia pirmojo asmens perspektyva, normatyvumas ir besąlygiškumas. Šie moralės bruožai formuoja absoliučiai kitokį mūsų santykį su tikrove, kuris leidžia ne tiesiog ją stebėti ir aprašyti, tačiau joje veikti bei ją formuoti. Tokią poziciją A. Jokubaičiui leidžianti ginti Kanto interpretacija leidžia mąstytoją sieti su šiuolaikinės kantiškosios etikos liniją plėtojančiais mąstytojais – Ch. Korsgaard, B. Herman, O. O’Neill, A. Reathu. Kita vertus, vėlyvesnėje A. Jokubaičio mintyje išryškėjantis posūkis link trečiosios – asmens – idėjos leidžia mąstytojui peržengti kantišką praktinio proto sampratą ir moralės pagrindus apsvarstyti kur kas platesniame kontekste. Asmens idėja padeda A. Jokubaičiui integruoti ir visada jam rūpėjusius, tačiau kantiškajame kontekste problemiška tapusius socialinius bei mistinius moralės aspektus.

Pagrindiniai žodžiai: Jokubaitis, Kantas, moralės filosofija, politinė filosofija, moralės pagrindai, pirmo asmens perspektyva.

Received: 09/03/2020. Accepted: 04/05/2020

Copyright © 2020 Aistė Noreikaitė. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Between Kantian Rationalism and Moral Mysticism: The Search for the Grounding of Morality in the Philosophy of A. Jokubaitis

Summary. Although it is common to associate the thought of A. Jokubaitis with political philosophy, this article argues that his texts also allow us to talk about a specific moral philosophy of A. Jokubaitis. At the center of it we find an attempt to articulate and discuss the grounding ideas of morality. The article argues that the first two ideas – an idea of unconditional character of morality and an idea of ontological grounding – are related to Kant's influence on A. Jokubaitis philosophy. These two ideas allow us to explain morality as an autonomous part of reality, which is different from the empirical one but nonetheless real. This part of reality is grounded in the first-person perspective of a moral subject and can be characterized by implicit normativity and unconditionality. The first-person perspective structures a radically different relation to our reality, which allows us to be agents, not simply spectators. Such an interpretation of Kant allows to associate A. Jokubaitis with his contemporary Kantians, such as Ch. Korsgaard, B. Herman, O. O'Neill, and A. Reath. However, the third idea, the one of a person, which becomes more visible in his book *Politinis idiotas*, transcends the Kantian conception of practical reason and encourages to perceive morality and its grounding in a much wider context. The concept of a person allows A. Jokubaitis to distance himself from Kantian rationalism and integrate social and mystical aspects of morality, which he has always found important.

Keywords: Jokubaitis, Kant, Kantian ethics, moral philosophy, political philosophy, grounding of morality, first-person perspective.

Ivadas

Alvydo Jokubaičio pavardė įprastai visų pirma siejama su politine filosofija. Pamatinių konservatizmo principų apmąstymas, liberalizmo kritika, politikos savitumo bei autonomijos klausimas, jos santykis su mokslu, teorija, menu, Carlo Schmitto, Leo Strausso ir daugelio kitų politikos filosofų idėjų analizė bei plėtotė – tai tik kelios iš daugelio A. Jokubaičio nagrinėjamų politikos filosofijos temų. Kita vertus, greta daugialypio politikos apmąstymo, kone visuose A. Jokubaičio filosofiniuose tekstuose¹ randame keliamus moralės klausimus.

¹ Šiame straipsnyje, rekonstruojant A. Jokubaičio moralės sampratos kontūrus, remiamasi šiais skirtingų tematikų ir skirtingais laikotarpiais rašytais jo tekstais: straipsniais „Moralės ir politikos ribų problema: konservatyvus požiūris“ (2001), „Moralės objektyvumo problema: Ronaldo Dworkino argumentas“ (2003), „Moralės mistika“ (2011), „Metaetika kaip romantizmo forma“ (2013), „Ronaldo Dworkino filosofinės

Kartais tai – atviras moralės ir politikos santykio bei ribų tyrimas, kartais – tik implicitiška prielaida, politikos apmąstymo centre pasirodanti lyg tarp kitko išskylančiais svarstymais apie dorybes, charakterį, orumą. Vėlesniuose tekstuose A. Jokubaitis moralės klausimo imasi ir labiau tiesiogiai: tokiuose straipsniuose kaip „Metaetika kaip romantizmo forma“, „Ronald Dworkino revoliucijos nesėkmė“ ar „Moralės mistika“ mėginama persvarstyti, kas yra moralė ir ką apie ją mums gali pasakyti filosofija. Ar ši, visoje A. Jokubaičio filosofinėje kūryboje besitęsianti, minties linija leidžia kalbėti ne tik apie jo politikos, bet ir moralės filosofiją? Jei taip – kaip tada reikėtų apibrėžti A. Jokubaičio moralės sampratą?

[domu, kad greta daugelio A. Jokubaičio etinių svarstymų galima rasti Immanuelio Kanto pavardę. Politikos temose į šį Karaliaučiaus filosofą A. Jokubaitis žvelgia kritiškai, o svarstymuose apie moralę jo pavardė dažniau nuskamba mažoriniais tonais. Interpretuodamas ir plėtodamas Kanto *Grynojo proto kritikoje* bei *Praktinio proto kritikoje* randamą intelekto ir proto perskyrą bei paties Kanto aprašomą „praktinį proto taikymą“, A. Jokubaitis, panašu, stoja į vieną gretą su kantiškosios etikos liniją šiulaikiniame etikos diskurse atgaivinusiais² bei aktyviai plėtojančiais mąstytojais – Onora O’Neill, Christine Korsgaard, Barbara Herman, Andrews Reathu³. Šie mąstytojai,

revoliucijos nesėkmė“ (2014) bei veikalais *Vertybių tironija ir politika* (2012), *Filosofas kaltina mokslininkus. Arba kas blogai su politikos mokslu* (2016), *Politinis idiotas. Apie neišvengiamą politikos kvailybę* (2019).

² Kaip teigia filosofė ir Kanto tyrinėtoja Onora O’Neill, kai antroje šešto dešimtmečio pusėje ji ėmėsi rimtai tyrinėti Kantą, bent jau anglosaksiškajame filosofijos diskurse vyravo „bendras sutarimas, kad Kanto tezė, jog praktinis protas gali būti etinio veiksmo vedliu, buvo absoliučiai nepriimtina“. Savotišku lūžiu tokioje bendrojoje nuostatoje tapo filosofo Johno Rawlso Kanto etikos paskaitos bei šių paskaitų įtaka jo mokiniais, kurie ėmėsi savarankiškai ir originaliai plėtoti Kanto etinę mintį, taip prikeldami ją antram gyvenimui. Filosofės teigimu, Rawlso paskaitos apie Kanto praktinę filosofiją transformavo šią sritį kone taip pat fundamentaliai, kaip jo teisingumo teorija transformavo politinę filosofiją. O’Neill O., *Acting on Principle. An Essay on Kantian Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 1–8.

³ Pavyzdžiui, Korsgaard Ch., *The Sources of Normativity*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996; Korsgaard Ch., *The Constitution of Agency. Essays on Practical*

atsiribodami nuo ligtolinių, daugiausia vien tik kritiškų, Kanto interpretacijų, sugebėjo naujai pažvelgti į Kanto moralės filosofiją. Į dienos šviesą išskeldami mažiau tyrinėtus, tačiau reikšmingus jo mąstymo aspektus, jie atvėrė naują mąstymo apie moralę liniją, kuri leido išvysti moralės subjektui būdingos pirmojo asmens perspektyvos svarbą ir apskritai tokių idėjų kaip svarstymas, sprendimas, veiksmas lemiamą reikšmę adekvačiam moralės suvokimui.

Kita vertus, ar ši A. Jokubaičio simpatija Kanto moralės filosofijai jau leidžia drąsiai ją vadinti kantininku? Kaip modernių laikų kantiškasis racionalizmas dera su A. Jokubaičio simpatijomis klasikinei etinei minčiai ar juolab su svarstymais apie mistinius moralės aspektus, kurie ypač išryškėja paskutiniame jo veikle *Politinis idiotas*? Ar šių skirtingų mąstymo tradicijų elementus įmanoma sujungti į darnią visumą, ar jie lieka nesuderinamoje įtampoje ir užkerta kelią kalbėti apie vientisą ir baigtą A. Jokubaičio moralės sampratą?

Šiuo straipsniu sieksime rekonstruoti ir nuosekliai išskleisti iš pirmo žvilgsnio gana epizodiškai A. Jokubaičio veikaluose aptinkamą etinę mintį ir atsakyti į iškeltus klausimus. Teigsime, kad kalbėti apie baigtą ir konkrečiai apibrėžtą A. Jokubaičio moralės sampratą būtų pernelyg drąsu, tačiau jo filosofiniuose tekstuose galima išskirti bent tris ryškesnes, nuolat atsikartojančias idėjas, leidžiančias brėžti eskizinius A. Jokubaičio moralės sampratos kontūrus. Pirmosios dvi idėjos – tai moralinio absoliutumo galimybė ir įsitikinimas ontologiniu moralės pagrindu, kuris reiškia, kad moralė laikytina objektyvia

Reason and Moral Psychology, New York: Oxford University Press, 2008; Korsgaard Ch., *Self-Constitution: Agency, Identity, and Integrity*, New York: Oxford University Press, 2009; O'Neill O., *Acting on Principle. An Essay on Kantian Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013; O'Neill O., *Constructions of Reason. Explorations of Kant's Practical Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990; Herman B., *The Practice of Moral Judgment*, Cambridge: Harvard University Press, 1996; Herman B., *Moral Literacy. The Tanner Lectures on Human Values*, Stanford University, April 23–24, 1997; Reath A., *Agency and Autonomy in Kant's Moral Theory. Selected Essays*, New York: Oxford University Press, 2006, bei kai kurie kiti šių filosofų veikalai ir straipsniai.

mūsų tikrovės dalimi. Sieksime parodyti, kad šias idėjas A. Jokubaičio mąstyme galima sieti su Kanto filosofijos įtaka ir kad specifinė jo Kanto interpretaciją verta matyti šiuolaikinės kantiškosios etikos liniją plėtojančių mąstytojų kontekste. Kita vertus, trečioji – asmens idėja – peržengia kantišką praktinio proto sampratą ir skatina moralės pagrindo bei moralinio subjekto idėjas apsvarstyti daug plačiau nei tai darė Kantas. Su šia, veikale *Politinis idiotas* labiausiai išryškėjančia, idėja A. Jokubaičio mąstymas labiau priartėja prie filosofinės personalistų minties, kuri leidžia išsaugoti Kanto filosofijoje jį dominavusius moralės elementus, tačiau drauge integruoti ir su Kanto etika sunkiai suderinamus, tačiau A. Jokubaičiui visada rūpėjusius socialinius bei mistinius moralės aspektus.

1. Besąlygiškumo galimybė

„[P]raktinis patyrimas nurodo absoliutaus pripažinimo reikalaujančius principus <...>, moralės sakiniai kalba apie absoliučius dalykus, peržengiančius empirinių faktų pasaulį“⁴, – teigia A. Jokubaitis savo veikale *Vertybių tironija ir politika*. Tiesa, konkrečiai čia cituotus žodžius jis sako komentuodamas Ludwigo Wittgensteino idėjas apie etiką, tačiau šiuo atveju A. Jokubaičio simpatija tokiai Wittgensteino pozicijai – akivaizdi. Ta pati mintis apie moraliniams principams bei idėjoms būdingą absoliutumą dar daugelį kartų atsikartoja ne tik šiame veikale⁵, bet ir kituose jo tekstuose⁶. Šios idėjos formuluotės, kaip ir jos atsikartojimo dažnumas leidžia teigti, kad, autoriaus įsitikinimu, absoliutumas yra neatsiejamas nuo moralės – mąstydami ir kalbėdami apie pastarąją, tiek praktikoje, tiek teorijoje susiduriame su tuo, kas absoliutu. Tačiau kas yra šis absoliutumas? Kuo jis toks svarbus moralei, kad turėtume jį laikyti vienu iš esminių jos bruožų?

⁴ Jokubaitis A., *Vertybių tironija ir politika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 154.

⁵ Jokubaitis, 2012, p. 39, 46, 69, 73, 84, 91.

⁶ Jokubaitis A., „Moralės mistika“, *Problemos* 79, 2011, p. 7, 9, 10, 12; Jokubaitis A., *Filosofas kaltina mokslininkus. Arba kas blogai su politikos mokslu?*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2016, p. 82, 143.

A. Jokubaičio tekstuose idėja apie absoliutų moralės principų pobūdį dažniausiai pasirodo visų pirma ne kaip atskirai plėtojama mintis, o kaip atspirties taškas siekiant pabrėžti skirtumą tarp moralinio ir mokslinio mąstymo. Pasak mąstytojo, „laikantis mokslinio požiūrio, neįmanoma atsakyti į klausimus apie sielos, Dievo, laisvės ir gėrio egzistavimą. <...> Mokslininkai negali kalbėti apie absoliučius dorovės principus“⁷. Kitaip tariant, „neįmanoma moksliskai įrodyti absoliučių tiesų, bet jos yra būtinas žmogaus kaip moralės subjekto gyvenimo elementas“⁸. Tokiame opoziciniame kontekste pasirodanti moralei būdingo absoliutumo idėja iš pirmo žvilgsnio yra labiau kaip ekspansinio mokslinio mąstymo pobūdžio kritika, o ne paties moralinio mąstymo bruožų eksplikacija. Kita vertus, būtent priešpriešinant absoliutumo idėją moksliniam mąstymui, kuris vadovaujasi empirine prieiga ir priežastingumo dėsniu, išryškėja, kad, kalbėdamas apie absoliutų moralės idėjų bei teiginių pobūdį, A. Jokubaitis visų pirma turi mintyje negalimybę jų paaiškinti ar vertinti remiantis priežastingumu ir apskritai empirika. Jokie empiriniai duomenys negali parodyti, kodėl vieni dalykai yra geri, o kiti blogi, jokie priežastiniai ryšiai negali atsakyti, kodėl reikėtų pasielgti vienaip, o ne kitaip. Moksliniais metodais įmanoma aprašyti moralinį veiksma kaip vienokios ar kitokios priežasties sąlygotą, laike ir erdvėje pasirodanti reiškinių, tačiau tai neatskleidžia jo kaip išskirtinai moralinio veiksmo prasmės. Vos imame mąstyti ar kalbėti apie pastarąją, mokslinė kalba tampa stokojanti ir nepajėgi įvardyti to, ką mėginame artikuliuoti.

Puikiu pavyzdžiu galima laikyti paties A. Jokubaičio straipsnyje „Moralės mistika“ analizuojamą meilę. Mylintis žmogus gali mėginti paaiškinti šį jausmą nurodydamas vieną ar kitą mylimo žmogaus savybę, galbūt net visą jų rinkinį, tačiau nė viena jų ar visų jų suma nebus pakankama priežastis, galinti atsakyti į klausimą „kodėl?“ Pasak mąstytojo, „mes tik labai ribotai galime būti mylimi dėl aiškiai nurodytos priežasties. Meilė kartais pradingsta išlikus toms pačioms

⁷ Jokubaitis, 2012, p. 73.

⁸ Jokubaitis, 2012, p. 46.

žmogaus savybėms, o kartais išlieka nepaisant žiauriausios fizinės ir dvasinės negalios“⁹. Vokiečių filosofo Roberto Spaemanno teigimu, „meilė peržengia visus mylimojo pavidalus ir savybes ir yra nukreipta į asmenį, esantį šiuo tuo daugiau nei visi šie pavidalai ir savybės. Savybės meilę pakursto. Bet vos ji pakurstoma, palieka šias savybes už savęs. Tas, kuris gali atsakyti, kodėl jis myli konkretų asmenį, iš tiesų dar jo nemyli“¹⁰.

Analogiškai priežastinių ryšių redukcijai nepasiduoda ir draugystė. Net jei aprašytume visas aplinkybes ir sąlygas, kodėl nutiko taip, kad su kažkuo esame draugai, tai niekaip neišsėms to, ką vadiname savo draugyste. Galima pasitelkti ir dar radikalesnį moralinį pavyzdį – pasiaukojimą dėl kito. Kad ir kiek mėgintume tokį veiksma aprašyti bei paaiškinti psichologiniais, istoriniais, ekonominiais ar kitais motyvais bei priežastimis, jie neišsėmtų šio veiksmo prasmės. O jei sugebėtų išsėmti ir jį išsamiai paaiškinti – tai jau nebūtų pasiaukojimas, o kažkas kito – instinktyvus veiksmas ar veiksmas, atliktas iš išskaičiavimo, galbūt – siekiant garbės. Kalbėdami apie pasiaukojimą mes kalbame apie veiksma, kuris galutinai neredukuojamas į jokias empirines sąlygas, apie tokį, kuris išlieka įmanomas net jei niekada realioje tikrovėje ir nebūtų įvykęs. Kitaip tariant, kalbėdami apie etiką ir moralę, nuo svarstymo apie reiškinius pereiname prie svarstymo apie idėjas, o „pereidami į idėjų pasaulį, žmonės žengia mokslo požiūriu neleistiną žingsnį – jie kalba apie tai, ko neįmanoma įrodyti empiriškai. Proto idėjos nurodo kažką absoliutaus, totalaus ir besąlygiško“¹¹.

Kita vertus, absoliutumas, apie kurį kalba A. Jokubaitis, apima ne tik empirinį nepriežastingumą, bet turi tam tikrą galią (kartais net kategorišką) kreipti ir formuoti mūsų veiksmus. Šis absoliutumas yra normatyvus. Tai reiškia, kad didelė dalis moralinių idėjų, prin-

⁹ Jokubaitis, 2011, p. 9.

¹⁰ Spaemann R., *Love and the Dignity of Human Life*, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2013, p. 6.

¹¹ Jokubaitis, 2012, p. 100.

cipų, teiginių yra absoliutūs normatyvaus besąlygiškumo prasme – jie funkcionuoja kaip kategoriniai imperatyvai, kuriuos patiriame ir suvokiame kaip griežtus reikalavimus rinktis būtent vieną, o ne kitą veiksmą. Šiuo atžvilgiu jie išliktų absoliutūs ir besąlygiški net jei pasirinktume kitaip, neatsižvelgdami į juos – t. y. jei imperatyvas liktų neįgyvendintas erdvėlaikinėje tikrovėje. Kategoriškas normatyvumas yra absoliutus, nes jo besąlygiško būtinumo suvokimas išlieka net jei empirinėje tikrovėje jis nėra įgyvendinamas.

Tiesa, ši moralės absoliutumo bruožą A. Jokubaičio tekstuose vėlgi tenka atrasti ne atvirai išdėstyta, tačiau atsekti ir išskleisti analizuojant moralinio mąstymo priešpriešą moksliniam mąstymui. Pasak A. Jokubaičio, „mokslo gali pažinti santykinius dalykus, bet praktinis patyrimas nurodo absoliutaus pripažinimo reikalaujančius principus“¹². Arba – „eilinių piliečių praktiniame gyvenime (pirmausia moralėje ir politikoje) sutinkamus absoliučius principus politikos mokslininkai paverčia hipotetiniais įsitikinimais“¹³. Tiek vienoje, tiek kitoje vietoje mąstytojas priešpriešina mokslinį ir moralinį mąstymą siekdamas parodyti pirmojo nepajėgumą dorotis su moralei būdingu absoliutumu (besąlygiškumo, kategoriškumo, normatyvumo prasme) ir jo polinkį ši nepajėgumą ignoruoti redukuojant moralinį patyrimą į vienokį ar kitokį mokslui prieinamą pavidalą. Skverbdamasis į moralės sritį mokslinis mąstymas, pasak A. Jokubaičio, masuoja moralės absoliutumą peraiškindamas moralę hipotetinėmis, sąlygiškomis, lanksčiomis ir paslankiomis kategorijomis – pavyzdžiui, tvirtą pagrindą turinčias dorybes pakeisdamas nuo subjektyvaus pasirinkimo priklausančiomis vertybėmis.

Kalbėdamas apie abu šiuos moralės idėjoms bei principams būdingus absoliutumo bruožus A. Jokubaitis dažniausiai pasiremia Kanto filosofija, o jei konkrečiau – jo intelekto ir proto perskyra, kuri pirmajam palieka visą empiriniu patyrimu grįstą pažinimą, o antrajam – mąstomas idėjas, kurios realumą įgyja vien taikomos praktiškai.

¹² Jokubaitis, 2012, p. 154.

¹³ Jokubaitis, 2016, p. 82.

Aiškiausiai ši Kanto įtaka matyti veikalė *Vertybių tironija ir politika*, kur minėta perskyra tampa kone pagrindine knygos idėjine ašimi, leidžiančia paaiškinti skirtį tarp dorybių ir vertybių, pastarąsias kritikuojant dėl prarasto absoliutumo aspekto ir etikos perkeitimo pagal mokslinio mąstymo principus. A. Jokubaitis neseka Kantu išsamiai ar preciziškai, tačiau kantišką intelekto ir proto perskyrą sklandžiai integruoja į savo paties dėstomą mokslinio mąstymo ekspansijos kritiką. Iš tiesų, tokiam užmojui, ko gero, būtų sunku rasti tinkamesnį sąjungininką nei Kantas. Tą pripažįsta ir pats A. Jokubaitis: „Kodėl vertėjo tiek daug dėmesio skirti Kanto proto ir intelekto perskyrai? Ji padeda suprasti moderniojo politikos mokslo prigimtį, pamatyti, kad politikos mokslininkai nuvertina proto idėjas. Jie nenori susitaikyti su Kanto praktinio proto pirmumo prieš teorinį protą idėja ir bet kuria kaina nori pirmąjį pakeisti antruoju.“¹⁴ Kita vertus, pasirinkimas eiti išvien su Kantu ir savo pozicijos pagrindu padaryti kantišką intelekto ir proto perskyrą A. Jokubaičiui leidžia ne vien kalbėti apie moralės sampratai būdingą absoliutumą, tačiau, kaip matysime kitoje teksto dalyje, – ir ginti jos ontologiškumą. Kad suprastume, ką tai reiškia, būtina trumpam stabtelėti prie išsamesnio Kanto filosofijos aptarimo.

2. Žmogiškosios tikrovės kontūrai

„Man teko pašalinti žinojimą, kad išlaisvinčiau vietą tikėjimui“¹⁵, – sako Kantas *Grynojo proto kritikos* pratarmėje, apibendrindamas savo revoliucinę intelekto ir proto perskyrą. Šiuolaikinei ausiai toks žinojimo ir tikėjimo priešpriešinimas kone neišvengiamai turi vertinamąją konotaciją – žinojimas turi nepaneigiamą autoritetą prieš „vien“ tikėjimą. Tačiau Karaliaučiaus filosofo tikslas kaip tik priešingas: jam itin svarbu pabrėžti, jog intelekto teikiamas žinojimas nėra niekuo pranašesnis už grynojo proto teikiamą praktinį idėjų suvokimą. Jau *Grynojo proto kritikos* pratarmėje Kantas teigia, kad „paži-

¹⁴ Jokubaitis, 2016, p. 127–128.

¹⁵ Kantas I., *Grynojo proto kritika*, Vilnius: Margi raštai, 2013, p. 33.

nimas protu su savo objektu gali būti susijęs dvejopai: jis gali arba tik apibrėžti tą objektą ir jo sąvoką <...>, arba jį realizuoti. Pirmasis yra teorinis, antrasis – praktinis pažinimas protu¹⁶. Kitaip tariant, teorinis ir praktinis proto pritaikymas yra dvi radikalčiai skirtingos, tačiau žmogui abi iš prigimties būdingos santykio su tikrove gebos. Intelektas leidžia pažinti mus supančią empirinę tikrovę ir save pačius, kiek esame šios tikrovės dalis, t. y. kiek esame erdvėje ir laike egzistuojantys fenomenai. O protas mąsto idėjas, kurios neturi empirinių objektų ir iš intelekto perspektyvos galėtų būti laikomos vien iliuzijomis. Šiuo atveju kalbėti apie tokio paties pobūdžio pažinimą, kokį turime mintyje kalbėdami apie intelektą, negalime. Kita vertus, būtent šios idėjos Kanto filosofijoje tampa viso mūsų praktinio gyvenimo ir mūsų pačių kaip svarstančių, sprendžiančių ir veikiančių moralės subjektų pagrindu. Kanto teigimu, protas, būdamas praktinis, „veiksmu įrodo savo ir savųjų sąvokų realumą, ir kiekvienas išvedžiojimas, nukreiptas prieš jo galimybę būti tokiu, yra bergždžias“¹⁷. Pavyzdžiui, intelektu pažįstamo gamtinio priežastingumo kontekste laisvės idėja yra tiesiog negalima – empiriniu būdu mes jos negalime nei aptikti, nei įrodyti. Tačiau, nepaisant to, ši idėja egzistuoja mūsų mąstyme ir, maža to, mes ja vadovaujamės kiekvieną kartą veikdami. Kanto teigimu, „žmogui būdingas sugebėjimas save sąlygoti savarankiškai, nepriklausomai nuo juslinių impulsų prievartos“¹⁸, tad jam būdingas galimas vien tik mąstyti pobūdis, „dėl kurio šis subjektas, tiesa, yra tų veiksmų kaip reiškinių priežastis, bet pats nesubordinuotas jokioms jauslumo sąlygoms ir nėra reiškinys“¹⁹. Tai reiškia, kad protas atveria intelektui neprieinamą mums, kaip moralės subjektams, būdingą veikėjo perspektyvą ir šitaip leidžia išplėsti tikrovės ribas už intelektu prieinamų objektų bei reiškinių net jei ši tikrovės dalis turi būti suvokiama ir apmąstoma visiškai kitaip nei empirinė.

¹⁶ Kantas, 2013, p. 20–21.

¹⁷ Kantas I., *Praktinio proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1987, p. 15.

¹⁸ Kantas, 2013, p. 439.

¹⁹ Kantas, 2013, p. 442.

Būtent šis aspektas itin svarbus ir kantiška intelekto ir proto perskyra besiremiančiam A. Jokubaičiui. Savo veikaluose A. Jokubaitis ne kartą pabrėžia, kad „moralės subjektas yra ne tik išorinio pasaulio stebėtojas, bet ir aktyvus veikėjas“²⁰, taigi tas, kuris į situaciją žvelgia iš „vidinės perspektyvos“²¹ ir joje suvokia save kaip ką nors naujo galintį pradėti asmenį²². Oponuodamas moksliniam mąstymui, kuris žmogų linksta analizuoti iš šono – kaip objektą ar reiškinių, reakcijų, fenomenų visumą, A. Jokubaitis, su Kanto pagalba, siekia atskleisti kitą žmogiškosios būties modusą nei gali mokslas. Žinoma, kad tiek save, tiek moralinius principus galime mėginti aprašyti bei paaiškinti pasitelkę mokslinius metodus, tačiau svarbu pažymėti, kad „garbė, draugystė, meilė, gėda ar neapykanta nėra vien tik teorinės abstrakcijos, bet formuoja kasdienio pasaulio žmonių supratimą“²³. Kitaip tariant, moralės idėjos ir principai, būtent suvokiami iš aktyvaus moralės subjekto perspektyvos, įgauna savo praktinį realumą – jie per mūsų sprendimus ir veiksmus tikrąja to žodžio prasme ima kurti tikrovę, kurioje gyvename. Net jei moksliniais metodais negalime užčiuopti šių idėjų bei principų empirinio realumo, būtų sunku paneigti jų realumą, kurį jie turi per mūsų kaip moralės subjektų veiksmus.

Ne veltui bent keliose A. Jokubaičio tekstų vietose galima rasti itin palankų Michaello Oakeshotto tikrovės modusų teorijos vertinimą. Pasak A. Jokubaičio, „Oakeshottas reikalavo saugoti kiekvieno žmogiškojo patyrimo moduso savitumą ir neleisti kuriam nors iš jų viešpatauti. Joks patyrimo modusas nėra savaime pranašesnis už kitą“²⁴. Panašią mintį plėtoja ir kitas filosofas, kuriam simpatizuoja A. Jokubaitis, – Ronaldas Dworkinas²⁵. Pasak jo, „etika yra

²⁰ Jokubaitis, 2012, p. 84.

²¹ Jokubaitis A., „Moralės objektyvumo problema: Ronaldo Dworkino argumentas“, *Liberalizmo tapatumo problemos*, Vilnius: Versus aureus, 2003, p. 132, 135.

²² Jokubaitis, 2016, p. 152.

²³ Jokubaitis, 2012, p. 111.

²⁴ Jokubaitis, 2012, p. 109.

²⁵ Būtent remdamasis R. Dworkino veikale *Justice for Hedgehogs* plėtojama metaetikos kritika, A. Jokubaitis straipsnyje „Metaetika kaip romantizmo forma“ (2013) siekia

savarankiška mąstymo sritis, turinti savitus tyrimo ir pagrįstumo standartus²⁶, kitaip tariant – tai autonomiška tikrovės sritis, kurios tikrumui pagrįsti nereikia kitų sričių, tarkim, mokslo ar metafizikos. Pačiam A. Jokubaičiui Kantas tampa tuo sąjungininku, kuris leidžia parodyti, jog, moksliniam mąstymui skverbiantis į kitas sritis, ši tikrovės modusus lygybė vis labiau pažeidžiama ir bent vienas jų – būtent išskirtinai praktinės, veiksmo tikrovės, apimančios moralę bei politiką, modusus – linksta būti įvairiausiomis formomis redukuojamas į kažką radikaliai kito nei jis iš tiesų yra. Kitaip tariant, nuvertindami ar ignoruodami perspektyvą, kurioje kasdien patys gyvename, prarandame galimybę suvokti ir milžinišką dalį tikrovės – tikrovės, kuri apima mūsų veiksmo kasdienybę, etiką bei politiką.

Kita vertus, A. Jokubaičiui svarbu pabrėžti ir tai, kad atsigręžimas į moralės subjekto perspektyvą jokiū būdu nereiskia kokios nors rūšies subjektyvizmo, leidžiančio moralę matyti kaip skonio, nuomonės ar tiesiog subjektyvios užgaidos, psichologinių determinacijų valdomą sritį. Net atvirkščiai, mąstytojas daugelyje vietų leidžia suprasti, kad, jo nuomone, moralei, jos idėjoms bei principams esmiškai būdingas tam tikras ontologinis svarumas. „Gėrio idėja leidžia gėrio patyrimą, o ne atvirkščiai.“²⁷ Kitaip tariant, net ir būdama esmingai susijusi su veikėjo perspektyva, moralė netampa subjektyvi – jos idėjos ir principai, jų normatyvumas nekinta priklausomai nuo subjektyvių moralės subjekto norų, poreikių, užgaidų, emocijų ar skonio sprendinių. Kritikuodamas vis labiau įsigalintį mokslo intervencijos į moralės sritį nulemtą mąstymą vertybėmis, A. Jokubaitis teigia, kad toks mąstymas „leidžia

įsėstyti savo požiūrį į metaetiką ir apskritai didžiąją dalį šiuolaikinės etikos diskurso kaip kritikuotino šmitiško romantizmo atmainą bei įrodyti, kad tokia ji tapo būtent dėl mokslo epistemologijos įtakos. Tiesa, straipsnyje „Ronaldo Dworkino revoliucijos nesėkmė“ (2014) A. Jokubaitis, nors vis dar pripažįsta milžinišką Dworkino indėlį į metaetikos kritiką, drauge pabrėžia, kad šis mąstytojas per mažai apmąstė savo kritikuojamos mokslo epistemologijos įtaką ne tik teoriniam etikos diskursui, bet ir kasdieniam praktiniam etikos suvokimui.

²⁶ Dworkin R., *Justice for Hedgehogs*, Cambridge: Harvard University Press, 2011, p. 17.

²⁷ Jokubaitis, 2012, p. 97.

pašalinti gėrio ir blogio santykiams būdingą įtampą²⁸ ir „skaudžiausiai paliečia metafizinį mąstymą, [kuris] pagrįstas mintimi apie ne-kintamus būties, pažinimo ir dorovės pagrindus“²⁹. Šitaip „iš griežtų moralinių prieštarų lieka tik skirtingos nuomonės“³⁰. Priešpriešindamas itin lankstų ir talpų mąstymą vertybėmis, kur vertybe gali tapti bet kas, ką vienas ar kitas individas laiko svarbiu dalyku, moraliniam mąstymui, A. Jokubaitis siekia parodyti, kad pastarajam būdingas daug tvirtesnis ontologinis pagrindas. Net jei nuspręstume nesielgti pagal kažko iš mūsų reikalaujantį moralės principą, jo reikalavimas niekur nedingsta. Moralės realumas išlieka net tada, kai jos principai ir idėjos neatsispindi empirinėje tikrovėje ir net kai šiuos principus suvokiantys moralės subjektai veikia jais nesivadovaudami. Šis moralės realumas yra normatyvus realumas. Jis tiesiogiai susijęs su aktyvaus veikėjo vidine moralės subjekto perspektyva, nes būtent žvelgiant iš jos moralės principai ir idėjos patiriami kaip moraliniai. Kita vertus, šis realumas nekyla iš subjektyvaus veikėjo pasirinkimo – jis veikėjo perspektyvoje yra atrandamas ir turi galią šiuos pasirinkimus kreipti.

Taigi kantiška praktinio proto prielaida leidžia A. Jokubaičiui suvienyti du svarbius dalykus. Viena vertus – išsaugoti ontologinį moralės svarumą ir jos objektyvumo galimybę; antra vertus – neparasti subjektyviojo moralės dėmens, veikėjo žvilgsnio perspektyvos ir nepaversti moralės karikatūriška, nieko bendro su realia praktine tikrove neturinčia metafizinių idėjų karalyste. Su Kanto pagalba A. Jokubaitis siekia įrodyti, kad mums būdinga veikėjo perspektyva į pasaulį atveria tą tikrovės dalį, kuri mums nebūtų pasiekiamą jokiais kitais priegais būdais.

Žinoma, šitaip interpretuodamas Kantą A. Jokubaitis bent iš dalies atsiriboja nuo griežtų Kanto kritikų, kurie, kaip apibendrino filosofė Barbara Herman, savaime suprantamu dalyku laiko priekaištus Kantui dėl „ribotumo, rigorizmo, abstraktumo, negebėjimo apmaš-

²⁸ Jokubaitis, 2012, p. 42.

²⁹ Jokubaitis, 2012, p. 47.

³⁰ Jokubaitis, 2012, p. 58.

tyti moralinio pokyčio galimybę, moralinio jautrumo nebuvimą³¹. Tačiau tiek B. Herman, tiek, panašu, ir A. Jokubaičio įsitikinimu, nors visi šie priekaištai turi būti priimami rimtai, jie tikrai nėra ir neturi būti lemiamas žodis Kanto moralės filosofijos vertinime bei jos atveriamose galimybėse. Šiuo atžvilgiu A. Jokubaičio sprendimas moralės sampratą plėtoti atsispiriant nuo kantiškos intelekto ir proto perskyros, kaip atveriančios išskirtinai žmogiškos tikrovės dalį, yra itin artimas šiuolaikinės kantiškosios moralės filosofijos atstovams – jau minėtai Barbarai Herman, taip pat Onorai O’Neill, Christine’ai Korsgaard, Andrews Reathui ir kitiems³². Dauguma jų neapsiriboja vien Kanto interpretavimu ir plėtoja savo autentišką moralės filosofiją, tačiau atspirtimi pasirenka būtent Kantą. Atsispirdami minėtai kritinei tendencijai, jie savo Kanto interpretacijose akcentus perdėlioja išryškindami neabejotinai stipriausias Kanto moralės filosofijos idėjas, kurios leidžia plėtoti etinę mintį, grįstą praktinės laisvės samprata, veikėjo perspektyvos realumu ir apskritai refleksyvios moralės subjekto prigimties idėjomis. Kai kurie šių mąstytojų, pavyzdžiui, Ch. Korsgaard, lygiai kaip ir A. Jokubaitis, pabrėžia tokios perspektyvos į moralę svarbą kaip alternatyvą ir opoziciją vis labiau imančiam dominuoti moksliniam pasaulėvaizdžiui: „Mokslinis pasaulėvaizdis yra pasaulio aprašymas, kuris mums pasitarnauja jo paaiškinimui ir nuspėjamumui. Kai jo sąvokos yra taikomos teisingai, jis mums gali pasakyti, kurie iš dalykų yra tikri. Tačiau jis nėra žmogiško gyvenimo *substitutus*. Niekas žmogiškame gyvenime nėra labiau tikra, nei faktas, kad mes privalome rinkis ir spręsti „vadovaudamiesi laisvės idėja“.³³ Kitaip tariant, norint suprasti A. Jokubaičio pasirinkimą bū-

³¹ Herman Barbara, *The Practice of Moral Judgment*, Cambridge: Harvard University Press, 1996, p. 73.

³² Detaliu A. Jokubaičio moralės sampratos įk kontekstinimui šių šiuolaikinę kantiškąją etikos liniją plėtojančių mąstytojų kontekste ir išsamiam jų palyginimui būtų reikalingas atskiras tyrimas, kuris nėra pagrindinis šio straipsnio tikslas, todėl čia pateikiamos tik pačios bendriausios gairės, detalesnį tyrimą paliekant ateičiai.

³³ Korsgaard Ch., *The Sources of Normativity*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 97.

tent Kantą laikyti fundamentaliu autoriumi grindžiant moralę, o jo praktinio proto idėją kaip ontologinį pagrindą bet kokiai praktinei tikrovei suprasti, verta į jį žvelgti būtent panašią idėją plėtojančių šiuolaikinės kantiškosios etikos autorių kontekste.

3. Asmens paslaptis arba kantiškojo moralės subjekto kritika

Vis dėlto čia laikas grįžti prie kitų pradžioje iškeltų klausimų. Ar toks A. Jokubaičio palankumas Kantui leidžia jį laikyti kantininku? Kaip su kantiškuoju racionalizmu dera ne kartą jo išsakytas įsitikinimas, kad moralei būdingi ir mistiniai elementai? O svarbiausia, kaip su juo dera paskutiniame veikle *Politinis idiotas* plėtojama „vidinio žmogaus“ arba asmens samprata? Būtent pastaroji išskirtina kaip trečioji idėja, kuri A. Jokubaičiui esmingai svarbi kalbant apie moralę. Asmens idėja kaip prielaida pasirodydavo ir ankstesniuose veikaluose, tačiau būtent *Politiniame idiote* ji, kaip nė viena kita etinė idėja, plėtojama tiesiogiai ir išsamiai. Kita vertus, kaip tik tai leidžia suprasti, jog čia akivaizdžiai nutolstama nuo Kanto.

Tą pabrėžia ir pats A. Jokubaitis, teigdamas, jog su Kanto filosofija „buvo sugrąžintas krikščioniškasis įsitikinimas, kad asmuo yra į išorinius veiksmus neredukuojamas veikėjas“³⁴, „tačiau [Kantui] nepavyko paaiškinti, kur yra vidinio žmogaus vieta“³⁵. Tai reiškia, kad, išryškinęs transcendentalinius praktinio proto pagrindus ir griežtai juos atskyręs nuo fenomeninės žmogaus prigimties pusės, Kantas vėliau nesugebėjo iki galo parodyti, kaip šios dvi žmogiškumo dalys gali būti suvoktos kaip visuma³⁶. O be visuminio žmogaus suvokimo

³⁴ Jokubaitis A., *Politinis idiotas. Apie neišvengiamą politikos kvailybę*, Vilnius: Tyto alba, 2019, p. 111.

³⁵ Jokubaitis, 2019, p. 28.

³⁶ Šiuo pastebėjimu A. Jokubaitis stoja į vieną gretą su tais Kanto kritikais, kurie jo moralės filosofiją kritikuoja dėl noumeninio ir fenomeninio pasaulių atskyrimo sukeliamos „dviejų pasaulių“ problemos – t. y. problemos, apsunkinančios dviejų žmogaus prigimties pusių – kūniškos ir racionaliosios – suvienijimą.

sunku paaiškinti ir bet kokius jo santykius su aplinka – su gamta, kitais asmenimis, visuomene, galų gale, net su savimi pačiu. Kantas daug dėmesio skiria laisvės idėjai ir įrodinėja praktinio proto realumą, tačiau prie šių moralės pagrindų aptarimo ir sustoja. Transcendentalinis jo teorijos pobūdis užkerta kelią klausti, ką praktinio proto prielaida leidžia mums pasakyti apie kitas etines sąvokas ar kaip turėtume mąstyti apie dorybę, drąsą, meilę, draugystę, kad neišsklystume į transcendentalinių iliuzijų pasaulį. Jau ankstesniame veikale *Filosofas kaltina mokslininkus* A. Jokubaitis kritikuoja mokslinį mąstymą, kad šis žmogų ir jo prigimtį supranta pernelyg vienpusiškai – vien kaip empirinį – ir ignoruoja ne mažiau svarbų dvasinį dėmenį. Kantui, panašu, priekaištaujama už tai, kad jis, net ir grąžinęs antrąją žmogaus prigimties pusę – jo asmens laisvę – pernelyg stipriai ją atribojo nuo gamtinės bei socialinės.

Asmens samprata, priešingai, jau prasideda nuo visuminio žmogiškosios būties suvokimo – kūniška ir dvasinė jo prigimties pusės asmens sampratoje yra dvi tos pačios monetos pusės³⁷. Kaip teigia vienas personalizmo atstovų Robertas Spaemannas, dalis kiekvieno asmens unikalumo ir nepakeičiamumo kyla iš „vietos“, kurią jis užima, nes būtent ji leidžia likusį pasaulį matyti ir santykį su juo kurti tik taip, kaip tą daro konkretus asmuo: „Kadangi šis unikalumo aspektas yra nulemtas santykio su aplinkiniu pasauliu, jis negali būti suvoktas be išoriškai apčiuopiamos asmens pusės, o ši visų pirma medijuojama per kūną.“³⁸

Kantiškas noumeninės ir fenomeninės žmogaus prigimties dalių atskyrimas užkerta kelią kalbėti ir apie bet koki moralinio subjekto sampratos turinį – charakterį, dorybes bei santykius su kitais žmonėmis. A. Jokubaičio teigimu, „Kantas tikrai daug pasiekė moralės ir politikos normų universalizacijos išaiškinimo srityje. Tačiau kartu jis pavertė tuščia aristoteliškąją moralinio charakterio idėją. <...>

³⁷ Jokubaitis, 2019, p. 26–32.

³⁸ Spaemann R., *Persons. The Difference between 'Someone' and 'Something'*, New York: Oxford University Press, 1996, p. 37.

Individas tapo abstrakčia, jokio substancialesnio turinio neturinčia sąvoka³⁹. Būtent aristoteliškos etikos elementams – dorybių, charakterio, *phronesis* sampratoms – A. Jokubaitis palankumą demonstruodavo ankstyvesniuose savo veikaluose. Tačiau, vis labiau plėtojant kantišką intelekto ir proto perskyrą, tampa sudėtinga šiuos du skirtingus požiūrio taškus, besiremiančius skirtingomis filosofinėmis paradigmomis, suderinti.

Būtent asmens idėja šioje situacijoje tampa savotiška išeitimi. Asmens idėja, priešingai nei kantiška praktinio proto samprata, pradeda ne nuo skirties tarp fenomeninės, kūniškos ir noumeninės laisvės idėja besivadovaujančio subjekto būties, o nuo jų jungties. Ji nuo pat pradžių metafizinę asmens prigimties pusę susieja su empirine, socialine, istorine žmogiškos būklės dalimi. Kaip teigia A. Jokubaitis, „tinkamai supratus asmens prigimtį, nėra prasmės kalbėti apie vidinio žmogaus ir išorės skirtumą“⁴⁰. Tai leidžia pamatyti, kad mūsų jau anksčiau atlikti veiksmai, mūsų užmegzti ryšiai su kitais asmenimis, mūsų asmeninės savybės, dorybės ir ydos bei daugybė kitų dalykų dalyvauja kiekviename mūsų moraliniame veiksmo. Mes svarstome, sprendžiame ir veikiame visų šių savo „vidinės perspektyvos“ elementų kontekste ar greičiau – santykyje su jais.

Iš pirmo žvilgsnio toks atsiribojimas nuo Kanto leidžia kalbėti apie tam tikrą A. Jokubaičio minties nenuoseklumą arba – radikaliai pasikeitusias pamatines prielaidas. Tai griautų mūsų idėją, jog įmanoma nubrėžti bendrus A. Jokubaičio etinės minties kontūrus. Vis dėlto atidesnė analizė rodo, kad A. Jokubaičio etinės minties tęstinumas išlieka net ir atsitraukiant nuo Kanto, nes šis atsitraukimas ir perėjimas prie asmens idėjos neverčia išsižadėti tų kantiškosios minties elementų, kurie A. Jokubaičiui buvo svarbūs.

³⁹ Jokubaitis A., „Moralės ir politikos ribų problema: konservatyvus požiūris“, Laučius VI. (sud.), *Tradicijos likimas: konservatyvios minties metmenys*, Vilnius: Aidai, 2001, p. 25.

⁴⁰ Jokubaitis, 2019, p. 27.

A. Jokubaitis niekada neteigė sekantis Kantu be jokių išlygų. Palankumas kantiškai intelekto ir proto perskyrai bei Kanto laisvės idėjai reiškė palankumą būtent šiems Kanto filosofijos elementams, o ne absoliučiai visai jo teorijai. Čia galima sakyti, kad A. Jokubaitis su Kanto filosofija elgėsi eklektiškai, tačiau kaip tik toks pasirinkimas plėtoti savo mintį, į ją integruojant tik tam tikrus paskirus elementus, o ne visą mąstymo tendenciją, leidžia išvengti problemų, su kuriomis susiduria pats Kantas. A. Jokubaitis vertina ir plėtoja stipriausias Kanto moralės filosofijos puses, tačiau pats niekada netampa grynu kantininku. Jis mato šio filosofo teorijos ribotumus ir, juos įvardijęs, tam tikrame taške nuo Kanto atsiriboja. Šia prasme perėjimas prie asmens idėjos yra išsiskyrimas su Kantu, tačiau ne konfliktas ar opozicija su juo. Greičiau – savos etinės minties plėtotė integruojant kai kuriuos kantiškuosius elementus. Šiuo atžvilgiu A. Jokubaitis – vėlgi – panašesnis ne tiek į griežtą Kanto kritiką, kiek į šiuolaikinius kantininkus, pavyzdžiui, Christine'ą Korsgaard, kuri, nors ir labiau eksplicitiškai remiasi Kantu, gana lanksčiai žiūri į jo filosofiją ir savo etinę koncepciją plėtoja derindama Kanto mąstymą su kitomis tradicijomis, visų pirma – Aristotelio etika⁴¹.

A. Jokubaičiui svarbūs ir priimtini Kanto filosofijos elementai išlieka nepakitę ir plėtojant „vidinio žmogaus“ sampratą, kuri tampa pamatu jo paskutiniame veikle *Politinis idiotas*. Subjektui būdinga laisvė, nepriklausomybė nuo empirinių sąlygų, gebėjimas inicijuoti veiksmą ir iš to kylantis orumo suvokimas yra svarbi asmens idėjos dalis. Tiesiog Kanto filosofijos ribose transcendentalinis jo praktinio proto teorijos pamatas neleidžia žengti nė žingsnio toliau šių idėjų plėtotės linkme, tad apie labiau visuminį žmogaus paveikslą norin-

⁴¹ Kaip teigia Ana Marta Gonzalez, Ch. Korsgaard drauge su tokiais mąstytojais kaip Barbara Herman, Thomas Hillas, Andrews Reathas plėtoja kur kas labiau į praktiką orientuotas Kanto interpretacijas, kurios nepasiduoda kritikai dėl kantiško dualizmo tarp fenomeninio ir noumeninio pasaulio. Pasak jos, Ch. Korsgaard etinę teoriją galima laikyti esančia Aristotelio ir Kanto minties sankirtoje. Gonzalez A. M., Korsgaard Ch. M., „Ethics at the Intersection of Kant and Aristotle: An Interview“, *Anuario Filosófico* XXXVI (3), 2003, p. 775–794.

čiam kalbėti A. Jokubaičiui vien Kanto nepakanka. Perėjimas prie asmens idėjos leidžia išsaugoti kantišką laisvės dėmenį, praktinį moralės subjekto žvilgsnį į pasaulį, jo laisvę ir orumą ginantį argumentą, tačiau kartu atveria galimybę nenusigręžti nuo klasikinei etinei teorijai būdingų charakterio, dorybių ir žmogiško socialumo idėjų. Asmens idėja leidžia „įvietinti“ praktinį protą ir išspręsti kantišką „dvių pasaulių“ skirties problemą.

Ši idėja leidžia laisviau integruoti ir A. Jokubaičiui visada rūpėjusią idėją apie mistinius moralės aspektus. Pasak jo, „moralės subjektai turi pripažinti mokslinį mąstymą peržengiančius dalykus“⁴² ir tai yra ta jų prigimties pusė, kuriai tinka „antjuslinės prigimties“ vardas. Pirmojoje straipsnio dalyje aptartas absoliutumas – tiek jo empirinis nepriežastingumas, tiek normatyvus besąlygiškumas – priartina moralę prie to, kas įprastai laikoma mistika, mat, pasak A. Jokubaičio, „mistinis <...> pasaulio suvokimas atsiranda vien todėl, kad kitaip neišmanoma atskleisti galutinių būties pagrindų“⁴³. Straipsnyje „Moralės mistika“ A. Jokubaitis įrodinėja, kad net Kanto moralės filosofija priartėja prie tokios moralės mistikos, tačiau kažin ar Kantas šiuo klausimu iš tiesų būtų geriausias tokios idėjos sąjungininkas. Juk jis, nors ir atiboja moralę nuo intelektualinio pažinimo, aiškiai pabrėžia, kad ji vis tiek išlieka proto galimybių ribose – tik ne teorinėse, o praktinėse. Transcendentalinė proto struktūra nėra mistinė, ji – grįsta griežtu loginiu pagrindu. Kita vertus, asmens idėja su potencialiu moralės misticizmu suderinama kur kas paprasčiau – tai daug turiningesnė idėja nei vien praktiniu protu apibrėžiamas kantiškasis subjektas. Pasak A. Jokubaičio, „suvokdamas save, asmuo savo vaizdiniais ir mintimis peržengia gamtą ir visuomenę, religinio mąstymo tradicijų požiūriu, tai yra pats tikriausias stebuklas“⁴⁴. Ir nors *Politiniame idiote* A. Jokubaitis labiausiai siekia vėlgi išryškinti asmens sampratos skirtumą nuo pasitelkus mokslą įmanomos tyrinėti

⁴² Jokubaitis, 2011, p. 12.

⁴³ Jokubaitis, 2011, p. 12.

⁴⁴ Jokubaitis, 2019, p. 19.

žmogaus sampratos, drauge jis pripažįsta ir tai, kad asmuo dažnai būna nepavaldu bei iki galo nepažinus ne tik mokslui ar visuomenei, bet ir pačiam sau⁴⁵. Tai reiškia, kad asmens samprata peržengia ne tik vien empirinę, bet ir vien transcendentalinėmis proto struktūromis ar imperatyvais apibrėžiamą moralės subjekto sampratą ir apima ir tuos moralės aspektus, kurie gali būti laikomi mistiniais.

Išvados

Nors A. Jokubaičio idėjas įprasta sieti išskirtinai su politikos filosofija, jo filosofiniuose tekstuose greta politikos apmąstymo nuolatos iškyla ir moralės filosofijos klausimai. Žvelgiant į jo tekstų visumą galima išskirti bent tris nuolat atsikartojančias idėjas, kurios leidžia brėžti eskizinius šio mąstytojo moralės sampratos kontūrus. Šios idėjos – tai įsitikinimas 1) moralės idėjoms bei principams būdingu absoliutumu, 2) moraliniam mąstymui būdinga aktyvaus veikėjo perspektyva, kuri leidžia kalbėti apie ontologinį šios perspektyvos atveriamos tikrovės pobūdį, ir 3) asmens idėja.

Pirmąsias dvi, kaip pamatines moralės sampratos prielaidas, A. Jokubaitis plėtoja remdamasis Kanto įvesta intelekto ir proto perskyra. Ši perskyra leidžia mąstytojui moralę priskirti praktiniam protui ir jų absoliutumą apibrėžti kaip empirinį nepriežastingumą bei normatyvų besąlygiškumą. Remdamasis kantiška praktinio proto samprata A. Jokubaitis gina ir moralės suvokimui būtiną mūsų, kaip aktyviai svarstančių, sprendžiančių bei veikiančių moralės subjektų, perspektyvą. Ši perspektyva tampa pagrindu mąstytojui ginti požiūrį, kad moralė yra nuo empirinės besiskirianti, tačiau dėl to ne mažiau reali – praktinė – mūsų tikrovės dalis. Pirmojo asmens perspektyva formuoja radikaliai kitokį santykį su tikrove – leidžia ne tiek ją stebėti ar aprašyti, kiek joje spręsti, veikti ir taip ją formuoti. Būtent pirmosios dvi idėjos – pirmojo asmens perspektyva ir joje aptinka-

⁴⁵ Jokubaitis, 2019, p. 19.

mas absoliutumas – leidžia A. Jokubaičiui išsaugoti moralei būdingą išipareigojusio veikėjo poziciją nepuolant į subjektyvizmą ir nepaverčiant moralės vien nuomonių, skonio ar įnorių sritimi, bet kartu nenukrypstant į dogmatišką metafiziką, sukarikatūrinančią moralės sritį iki atskirai nuo mūsų egzistuojančio idėjų pasaulio vaizdinio.

Pirmųjų dviejų idėjų, kaip moralės suvokimui pamatinių, atžvilgiu bei pasirinkimu jas grįsti kantiška praktinio proto samprata A. Jokubaitis priartėja prie šiuolaikinės kantiškosios etikos atstovų, tokių kaip Ch. Korsgaard, B. Herman, O. O'Neill, A. Reathas. Vis dėlto, nors ankstesniuose veikaluose galima Kantą laikyti A. Jokubaičio sąjungininku, paskutiniame – *Politinis idiotas* – A. Jokubaitis aiškiai parodo atsiribojantis nuo Karaliaučiaus filosofo. Kanto idėjos padeda A. Jokubaičiui aiškiai apibrėžti moralės sampratos savytumą ir nepavaldumą mokslui, tačiau kantiškas transcendentalizmas trukdo mąstytojui žengti toliau. Siekdamas iš išipareigojusio veikėjo perspektyvos apmąstyti daug platesnį moralės lauką nei siūlo Kantas, A. Jokubaitis įkvėpimo ima semtis iš personalistų bei krikščioniškųjų mąstytojų ir, kaip moralei pamatinę, ima plėtoti ne tiesiog moralės subjekto ar jam būdingo praktinio proto, o asmens idėją. Būtent ši idėja išsaugo veikėjo perspektyvą, tačiau leidžia kalbėti apie visuminę žmogaus sampratą, nuo pat pradžios be pertrūkio apimančią ne tik dvasinę, bet ir kūnišką jo prigimtį. Ji suteikia galimybę įtraukti ne tik racionalius, bet ir socialinius bei mistinius moralės aspektus, plėtoti vidinėje perspektyvoje aptinkamas kitas etines kategorijas (pavyzdžiui, dorybė, charakteris...) ir lengviau suvokti žmogišką santykį su gamta, visuomene ir savimi pačiu.

Bibliografija

- Dworkin Ronald, *Justice for Hedgehogs*, Cambridge: Harvard University Press, 2011.
- Gonzalez A. M., Korsgaard Ch. M., „Ethics at the Intersection of Kant and Aristotle: An Interview“, *Anuario Filosófico* XXXVI (3), 2003, p. 775–794.
- Herman Barbara, *The Practice of Moral Judgment*, Cambridge: Harvard University Press, 1996.

- Herman B., *Moral Literacy. The Tanner Lectures on Human Values*, Stanford University, April 23–24, 1997, <https://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/h/Herman98.pdf>, 2020 04 28.
- Jokubaitis Alvydas, „Moralės ir politikos ribų problema: konservatyvus požiūris“, Laučius Vl. (sud.), *Tradicijos likimas: konservatyvios minties metmenys*, Vilnius: Aidai, 2001.
- Jokubaitis Alvydas, „Moralės objektyvumo problema: Ronaldo Dworkino argumentas“, *Liberalizmo tapatumo problemos*, Vilnius: Versus aureus, 2003.
- Jokubaitis Alvydas, „Moralės mistika“, *Problemos* 79, 2001, p. 7–14.
- Jokubaitis Alvydas, *Vertybių tironija ir politika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
- Jokubaitis Alvydas, „Metaetika kaip romantizmo forma“, *Problemos* 83, 2013, p. 86–95, <<https://doi.org/10.15388/problemos.2013.0.831>>.
- Jokubaitis Alvydas, „Ronaldo Dworkino revoliucijos nesėkmė“, *Problemos* 86, 2014, p. 36–43, <<https://doi.org/10.15388/problemos.2014.0.3957>>.
- Jokubaitis Alvydas, *Filosofas kaltina mokslininkus. Arba kas blogai su politikos mokslu?*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2016.
- Jokubaitis Alvydas, *Politinis idiotas. Apie neišvengiamą politikos kvailybę*, Vilnius: Tyto alba, 2019.
- Kantas Immanuelis, *Praktinio proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1987.
- Kantas Immanuelis, *Grynojo proto kritika*, Vilnius: Margi raštai, 2013.
- Korsgaard Christine, *The Sources of Normativity*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Korsgaard, Christine, *The Constitution of Agency. Essays on Practical Reason and Moral Psychology*, New York: Oxford University Press, 2008.
- Korsgaard Christine, *Self-Constitution: Agency, Identity, and Integrity*, New York: Oxford University Press, 2009.
- O’Neill Onora, *Acting on Principle. An Essay on Kantian Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- O’Neill Onora, *Constructions of Reason. Explorations of Kant’s Practical Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Reath Andrews, *Agency and Autonomy in Kant’s Moral Theory. Selected Essays*, New York: Oxford University Press, 2006.
- Spaemann Robert, *Persons. The Difference between ‘Someone’ and ‘Something’*, New York: Oxford University Press, 1996.
- Spaemann Robert, *Love and the Dignity of Human Life*, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2013.